

MÁRTON LÁSZLÓ

A leírás angyalai

BAKA ISTVÁN EMLÉKÉRE

*„...a felforralt sötétből
kimenekültek mind az angyalok,
félíg megfőve már – kendermagos,
fehér és barna szárnyak seregétől
tarkállt a téli alkonyati ég:...”*

(B. I.: Képeslap 1965-ből)

Ültem egy padon (tegnapelőtt, pénteken történt, de úgy gondolok vissza rá, mintha tizenöt-húsz éve lett volna már); ha lefelé néztem, betonkockákat láttam, amelyeket majdnem eltakart a széleik közt magasra nővő fű; ha fölfelé néztem, ferdén nőtt tölgyek koronáit és fölöttük imbolygó nyári gomolyfelhőket láttam. Kicsit messzebb, a felaszfaltozott pályán lengyel kislányok kézilabdáztak, abban a korban, amikor már-már érdemes nézegetni őket játék közben. Előttem álltak a leírás angyalai. Hárman voltak. Az egyik sántított és borostás volt, a másik dadogott, a harmadik úgy nézett ki, mint egy falusi tanítónő, aki nemrég jutott arra a belátásra, hogy aki az ő helyzetében harmincöt éves koráig nem ment férjhez, az már nem is fog.

Mindhárom angyal azért jött, hogy a leírás korlátairól és lehetőségeiről közöljön velem fontos tudnivalókat.

Az első angyal, a sánta borostás, akit előző nap foci közben ugyanazon a pályán rúgtak fel, ahol most, ebben a pillanatban az egyik, korához képest fejlettnek látszó kislány belevágja a labdát a kapuba, és azáltal, hogy örömeben ugrándozik, egy pillanattal még az avatatlan szemlélőt is bevonja örömébe: ez az angyal, hármójuk közül a legélénkebb és lehangosabb, elbeszéléseket mutatott nekem, és tudomásomra hozta, hogy egy elbeszélést nem kell háromszor vagy négyszer elkezdni, mert egyszer is bőven elég; még inkább fölösleges, hogy ezek a nekirugaszkodások a leírás nehézségeiről vagy éppen lehetetlenségéről szóljanak. Megrótt azért is, mert egy-egy írásműben, még hozzá rövid írásművek voltak ezek, több, össze nem igen tartozó történet elemeit rakosgattam egymás mellé; a leírás – úgymond a sánta angyal – nem azonos a kártya vagy a kartoték kevergetésével. Szigorú egy angyal volt ez. Felolvasta hosszú és cikornyás mondataimat, és egyszerre csak iszonyúan elszégyelltem magamat saját mondataim hallatán; ő pedig észrevette (mert egy ilyen szárnyatlan angyal sok mindent észrevesz), hogy iszonyúan elszégyelltem magamat, és még azt is mondta, hogy ezt a szót: „iszonyúan” ki kell húzni. Bánjak lehetőleg minél takarékosabban a határozókkal és a jelzőkkel (főleg a jelzőkkel), és általában: óvakodjam a minősítésektől. A következtetések levonását, ha lehet, bízom az (elképzelt) olvasóra; ugyanakkor ne az olvasót próbáljam elképzelni, hanem azt a hatást, amelyet a leírás gyakorolni fog az olvasóra.

Nem akarom szépítgetni: megszedültem egy kicsit, pedig ez az első, lehangosabb és legélénkebb angyal még javában beszélt, és még mindig a mondatokról. Hogy ezek a mondatok túlbonyolítottak és túlsúfoltak; hogy milyen üdítően hat valahol a harmincadik oldalon ez a két kijelentés: „Péter a történetek után felhívta Lajos családját.

Nehezen tudta elérni őket”, és milyen kár, hogy több ilyen tiszta, világos, tájékoztató szándékú megnyilatkozás nem fordul elő a szövegben.

Vége volt már a kézilabdának, amikor a második angyal előhúzott egy terjedelmes munkát, egy regényt, amelyet állítólag én írtam. Ennek az angyalnak egy kicsit nehéz volt követni a gondolatmenetét, mivel beszédhibája minduntalan megakasztotta véleménye kifejtésében; valahányszor pedig sikerült közlendőjének láthatatlan zsilipjét kinyitnia, zavaros áradatként zúdultak belőle a szavak. Hunyorgott is, pedig háttal ült a napnak; beszéd közben, főleg pedig, amikor megakadt, félrehajtotta a fejét. Ilyenkor észrevettem, mert sok mindent észre lehet venni egy ilyen szárnyatlan angyalon, hogy kontaktlencse fedi, bár átlátszóan és kevéssé feltűnően, a szembogarát; és nyitogatva-cukogatta a regényt, ezt az idegenszerű kéziratot, mintha kétszárnyú, fehér ajtó előtt állnánk, és ő hosszasan habozna, hogy betessék-e, vagy inkább kizárjon abból az írói térből, ahol nekem kellene otthonosnak lennem.

Dicsérte a kerettörténet leleményét, amelyből az derül ki, hogy a regénynek nem egy, hanem két szerzője van: egy kallódó fiatalember, aki a történetet kitalálja és egy valaha befutott, mostanra kifáradt író, aki, miközben az írásnak megadja végső formáját, maga is megkeresi a szereplőket, akik eszerint valóságosan létező személyek; és eközben, így sejtethjük, az ő írásművészete is felfrissül, megújodik. A dicséretből azonban azt is megértettem, hogy maga a fővonulat, a regény középponti története milyen rosszul van megírva, hogy milyen kevés érdeklődést tanúsítok saját szereplőim iránt, milyen suták és laposak az oldalak tucatjain át vonszoló párbeszéddek, mennyire képtelen vagyok egy-egy, munkámban önkéntelenül kirajzolódó helyzet elmélyítésére, a benne felbukkanó személyek plasztikus bemutatására. Ráadásul néhány kisfiú is végigrohant a pályán, felkapaszkodtak a hátunk mögött húzódo tribünre, amely régebben, amikor ez a terület KISZ-tábor volt, bizonyára több százat is elbirt a szervező-és agit-prop-titkárokból, most azonban kissé már el volt korhadva, azonkívül a kisfiúk sivalkodó hangon buzdították is egymást, úgyhogy a beszédhibás angyal egyre többször és egyre tovább gabalyodott bele saját szavaiba. Ugyanakkor, mintha időt is akart volna nyerni, és mintha ezt az időt arra használta volna fel, hogy javaslatokat eszeljen ki regényem átdolgozására: újabb és újabb ötletekkel hozakodott elő; kutyafuttában odavetett, jelzésszerű alakjaim élni kezdték a hebegő jó tanácsok nyomán, drámai helyzetek, csábítások és birtoklások bonyolult, mégis áttekinthető szövevénye rajzolódott ki.

És vajon biztos vagyok-e benne (kérdézte a szókezdő mássalhangzókkal kínlódo, kontaktlencsés angyal), hogy egy író (munkája vagy válsága közben) hajlandó felkeresni távoli ismerőseinek távoli ismerőseit? Egyáltalán: tudom én azt, milyen nehéz egy írot, mármint egy valóságos írot megírni? Egyrészt hitelesen elhelyezni a létező mai magyar irodalmi életben, másrészt ügyelni rá, hogy senkit se lehessen azonosítani vele? Ahhoz, hogy egy madár fölrepüljön, egy egész eget kell teremteni; ahhoz, hogy egy író feltárcsázza egy ismeretlen ember telefonszámát, egy egész nemzeti kultúrát kell a kisujjból kirázni. Az írot nem értjük, hanem olvassuk – így az angyal (és nem érttem, hanem bámultam őt) –, hogy a virágot sem értjük, hanem szagoljuk, és a madarat sem értjük, hanem repüljük.

Talán szereti egymást ez a két ember, a kallódó egyetemista és a hallgató szerző? S ha így van, vajon vannak-e ismereteim róla, milyen veszedelmes az, ha két ember egymást szereti? (Veszedelmes – fűzte hozzá rángatózó állkapoccsal – a szó írói értelmében; minden észrevételt írói értelemben fogjak fel, köznapi emberi értelemben

semmit.) Mi lenne, ha rokonok lennének, nagybácsi és unokaöcs? Vagy ennél is közelebb állnának egymáshoz: apa és fia! Vidéki fiú, a fővárosban találkozik vér szerinti apjával, akit nem látott még soha életében – na, mit szólok hozzá?

Csirkecombok hajladoztak a kezekben, tányérok libegtek (megannyi háziasított repülő csészéalj), edénycsörgés hallatszott valahonnét messziről, a konyha felől; ebéd-idő volt. Ám harmadik angyalom, a fonnyadó arcú tanító néni nem ismerte a gyomor izgalmaival. Ha mégis emlegette a gyomrot, akkor Krúdy Gyula novelláira gondolt, ha viszont Krúdyt emlegette, akkor arra gondolt, hogy napjainkra nemcsak az állatok haltak ki, hanem a férfiak is. Izgett-mozgott, ruháját igazgatta (nem mindig illedelmesen). Ugyan miért érdekes az a Dohány utcai ház, amelyről a kezében lobogtatott öt oldalnyi szövegben szó esik, és amely szöveg egy apai pofonnal, illetve a pofont követő bőséges könnyfolyással váratlanul véget is ér? Kit érdekel az a privát pofon, mire valók ezek a privát könnyek? A magánjellegű visszaemlékezés magánügy. Az, hogy a ház-mester minden ajtóban megállt beszélgetni, csak akkor érdekes, ha azt is tudom, hogy miről beszélgetett. Az, hogy az első emeleten lakó rozzant bácsit Rózsa Sándornak hívták, viccnek nem rossz, de viccelődni is csak akkor érdemes vele, ha ismerem a Dohány utcai Rózsa Sándor élettörténetét. Talán trafikja volt Rózsa Sándornak, vagy szabóműhelye; esetleg egy szikvízüzemben dolgozott, amelyet utóbb államosítottak. Őt jelentették fel, vagy ő jelentett fel másokat? Mit csinált Rózsa Sándor 1944 őszén a gettóban, miután feleségét és két leányát kivezették a Duna-partra? Mi a kedvenc étele Rózsa Sándornak? Miért nem vagyok hajlandó elszakadni legszigorúbb értelemben vett személyes emlékeimtől? Ő magyarázza nekem, a vidékre csábított és ott feleségül nem vett angyal, hogy az írónak a képzeletét is használnia kell?

Használok képzeletemet; azt képzelem, hogy én vagyok a három angyal egy személyben. Ott állok sántán, szakállasan, dadogva, rosszul manikűrözött, keskeny kézzel, amelyen látszik még a dolgozatjavítások tintája, elkáprázva, kiéhezve, reménytelen fogalmazványokkal, amelyek mérsékelt kínban fogantak; ott állok az egykori KISZ-tábor közepén, a nyári forróságban. Pillanatnyilag nem gondolok rá, hogy angyalok lakása Szekszárd, hogy ők szórnak csipetnyi sót a bablevesbe, amelyet ma már, e hosszúra nyúlt és egyoldalúra sikerült beszélgetés végeztével, aligha kanalazhatok ki.

1996. július 7.